

A Budapesti Fegyház és Börtön kábitószer-prevenációs körletének működése

Bevezetés

A kábitószer-prevenációs körleten élő fogvatartottak tevékenységét, mindennapjait a jogszabályokon és a helyi intézkedéseken kívül – még ha láthatatlanul is – egyfajta tematikus rendnek, programnak kell szabályoznia. A Budapesti Fegyház és Börtön kábitószer-prevenációs körletének működési programja – különböző szakanyagok alapján – 2006-ban került kialakításra.

Először is érdemes áttekinteni azt a jogszabályi hátteret, amely részlegünk munkáját szabályozza:

- A 18/2002. (XI. 30.) IM rendelettel módosított, a szabadság-vesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtási szabályairól szóló 6/1996. (VII.12.) IM rendelet 76/A. §;
- A büntetés-végrehajtás országos parancsnokának 1-1/54/2003. (IK Bv. mell. 7.) OP intézkedése a kábitószer-prevenációs részlegben elhelyezett elítéltek és előzetesen letartóztatottak ügyeinek intézésére vonatkozó egységes eljárásról;
- A büntetés-végrehajtás országos parancsnokának 1-1/76/ /2006. (IK Bv. mell. 7.) OP intézkedése... [az] 1-1/54/2003. (IK Bv. mell. 7.) OP intézkedés módosításáról;
- A büntetés-végrehajtás országos parancsnoka általános helyettesének 2-1/1/2003. (IK Bv. mell. 11.) OPÁH intézkedése a kábitószer-prevenációs részlegben elhelyezett elítéltek és előzetesen letartóztatottak ügyeinek intézésére vonatkozó egységes eljárásról szóló 1-1/54/2003. (IK Bv. mell. 7.) OP intézkedés a Módszertani Útmutatójának kiadásáról;
- 81/2003. számú intézetparancsnoki intézkedés.

A megvalósítandó cél az, hogy a fogvatartottak képessé váljanak az önkontrollra, a családba és társadalomba való eredményes visszailleszkedésre; legyenek képesek dolgozni, és arra, hogy szabadidejüket hasznosan, kábitószer nélkül töltsék. További cél, hogy a droggal kapcsolatba kerültek és a veszélyeztetettek visszanyerjék a program keretében korábbi legjobb fizikai, pszichés és szociális szintjüket.

A célok eléréséhez a kábitószer-betegek és -veszélyeztetettek egész személyiségét érintő, teljeskörű támogatására van szükség az intézet részéről.

A fogvatartottak – rezsim-független – elhelyezése a Budapesti Fegyház és Börtön „B” objektumában valósul meg. A körlet, amely 2003. október 1-én kezdte meg működését, öt zárkából, fürdőblokkból és kulturális helyiségből

áll; létszáma 30 főben lett maximalizálva. A zárkákban televíziókészüléket és hűtőszekrényt biztosít az Intézet, a részleg kialakításakor leválasztott kulturális helyiségben szórakoztató elektronikai és egyéb eszközök állnak rendelkezésre a szabadidős programok megvalósításához.

A fogvatartottakkal való foglalkozásban nevelő, pszichológus, orvos és egészségügyi szakápoló vesz részt, továbbá lehetőség szerint igénybe vehető missziós foglalkozás, egyéni lelki gondozás, sportszakkör, könyvtár, iskolai oktatás és munkaerő igénytől függő foglalkoztatás az intézeti munkahelyeken.

A kábítószer-prevenációs körletre történő felvétel a jogszabályban meghatározottak szerint történik. A behelyezésről a Befogadási és Foglalkoztatási Bizottság elnöke dönt a rendelkezésre álló dokumentáció alapján.

A kábítószer-prevenációs program felépítése

A kábítószer-prevenációs program időtartama 24 hónap. A program három szakaszból épül fel, amelyek a következők:

- izolációs szakasz: 3 hónap
- stabilizációs szakasz: 18 hónap
- a visszailleszkedés szakasza: 3 hónap

Izolációs szakasz

A körletre való bekerülés első időszaka az izoláció periódusa, amely a kábítószerrel való kapcsolatba-kerülés megszakítását szolgálja. Célja, hogy a fogvatartott – kikerülve a korábbi kábítószeres életformából – beilleszkedjen a téri közösségbe.

Ez az időszak a személyzet részéről a „nyitott szemmel járás időszaka”, ekkor kerül sor a fogvatartott nevelésével/kezelésével kapcsolatos rövid és hosszú távú célok kitűzése és az ún. egyéni alapprogram felállítása is a rendelkezésre álló adatok (Központi Nyilvántartó adatai, befogadási adatok, prevenációs adatok) összevetése alapján. A körletre érkező fogvatartottról számos külső információ (fogvatartotti alrendszer adatai, írásos nevelői anyagok) áll rendelkezésre, de természetesen egyre nagyobb szerepet kapnak azok a „belső” információk, amelyek a fogvatartott körleten tapasztalható magatartásának megítéléséből fakadnak. (Fontos figyelemmel kísérni a fogvatartottak kapcsolatrendszerének kialakulását, illetve alakulását.) Az izolációs szakasz az időszak értékelésével zárul, melynek során – a fogvatartott aktivitásának, motivációinak stb. figyelembevételével – sor kerülhet az egyéni program módosítására is.

Stabilizációs szakasz

A program második időszaka a stabilizáció periódusa. Ebben az időintervallumban a körlet lakóinak egészségi és pszichés állapotát, szociális készségeit olyan szintre kell hozni, hogy a fogvatartottak fokozatosan képessé válja-

nak a tartós emberi kapcsolatokra, a felelősségteljes, érett viselkedésre, a munkavégzésre, illetve a tanulásra. Ennek elérése érdekében nagy szerepet szánunk a jogszabályban is preferált kapcsolattartás elősegítésének: jutalmazás alapján soron kívül lehet látogatót fogadni, valamint csomagot kapni. A foglalkozásokon való részvételt, aktivitást – amely az eredményes csoportfoglalkozás alapvető kritériuma – a jutalmazás fontos szempontjának tekintjük.

A stabilizációs szakasz 18 hónapja hat kisebb (3 hónapos) szakaszból áll, amelyek során sor kerül az egyéni foglalkozások kialakítása, a fogvatartott bevonására a kis- és nagycsoportos foglalkozásokba, illetve a fejlesztési program – folyamatos korrekcióval, irányítással járó – megvalósítására. A foglalkozások során el kell érni, hogy a résztvevőt ne az a motiváció tartsa bent a körleten, hogy ott jobbak az elhelyezés körülményei, mint az intézet egyéb körleteiben, hanem a tényleges elhatározás: elhatárolódás a kábítószerektől.

Felmerülhet a kérdés, hogyan valósíthatjuk ezt meg. A fogvatartottakkal való foglalkozás nem állhat pusztán a napi, jogszabályokban is előírt tevékenységekből (kérelmek, panaszok, beadványok, külső hivatalos megkeresések stb. intézése). A fogvatartottakkal való folyamatos foglalkozáson túl – a kitűzött cél elérése érdekében – folytonos kontrollra és értékelésre (szóbeli és írásbeli) van szükség. Továbbá a kábítószer-prevenációs körlet nevelője számára kívánatos, hogy friss információkkal rendelkezzen az intézet fogvatartotti csoportjairól, informális hálózatairól, illetve a fogvatartottak enyhébb és súlyosabb megítélésű cselekményeiről, illetve az azokat követő eljárásokról.

A visszailleszkedés szakasza

A harmadik időszak a visszailleszkedés periódusa: a társadalomba való visszailleszkedés szervezése, a megfelelő külső lakhatási körülmények, munkahely feltérképezése. Különösen fontos a kapcsolattartás figyelemmel kísérése.

Mérlegelendő szempontok a program befejezését megelőzően:

- az egyéniesített nevelés elvének figyelembe vétele,
- a további foglalkozás szükségessége,
- a további fejleszthetőség mérlegelése,
- a veszélyeztetettség fennáll-e (a szabadulás utáni társadalmi hasznosság elve alapján),
- a hátralévő, még letöltendő ítéletek figyelembe vétele,
- kábítószer-prevenációs körletről történő kimeneti pontok súlyozott figyelembe vétele.

A kimeneti pontok egyike a szabadulás, amely számos megoldandó kérdést – kapcsolattartók, lakhatás, munkahely stb. – vet fel. A börtönből szabadult személy pártfogói segítséget vehet igénybe, alapítványokhoz, karitatív szervezetekhez fordulhat; a kábítószer-prevenációs körletről szabadultak utógondozása különös jelentőséggel bír.

Az utógondozás megszervezése – a fogvatartottak kérelme alapján – a pártfogói hálózattal együttműködve még az intézetben elkezdődik. A szabadságvesztés-büntetésüket letöltött személyeknek további lehetőségük van a társadalmi szervezetek igénybevételére, prevenciócsoportok felkeresésére és ambuláns kezelés igénybevételére.

A másik kimeneti pont, amikor a kábítószer-körletet elhagyó fogvatartott a börtön szubkultúrájába – „fertőzött környezetbe” – tér vissza. A fogvatartott addigi folyamatos drog-prevenciócsoport felügyelete, kontrollja (lásd vizeletteszt) megszűnik. Ez a visszaesés komoly kockázatával jár, s féltő, hogy a lezajlott rehabilitációs program, a prevenciócsoporton töltött 21-24 hónap eredménye elvész, a korábbi erőfeszítés értelmét veszti. Ilyen esetben célszerű megoldás a „jó zárka-közösségbe való kihelyezés”, kérdés azonban, hogy ez az állapot meddig tartható fenn.

Egészségügyi és szociális feladatok – Egyéni foglalkozási terv

A kábítószer-prevenciócsoport szakaszainak áttekintését követően érdekes a körleten megvalósítandó feladatokat részletesebben is érintenünk.

Egészségügyi feladatok

Az egészségügyi ellátás célja, hogy a fogvatartottak egészségi állapotának – függőségük alapján jelentkező – romlási folyamatát megállítsa, a folyamatot visszafordítsa, s ezt követően a fogvatartottak egészségét helyreállítsa.

Először is ezen állapot feltárására van szükség, majd az állandó ellenőrzésre, a visszaesés megakadályozására, illetve a szenvedélybetegség kialakulásában szerepet játszó ideg- és elmebetegségi problémák felderítésére (anamnézis felállítására a foglalkozások megfelelő lebonyolítása érdekében), azok kezelésére, s a gondozottak mentálhigiénéjének helyreállítására.

A fogvatartottak folyamatos orvosi és szakápolói felügyelet alatt állnak, szükség szerint ellátásban részesülnek; szakorvosok gondoskodnak az esetleges gyógyszeres kezelésükről, szükség esetén az IMEI-be, illetve kórházba történő utalásokról.

A pszichológus feladata eldönteni, hogy a fogvatartott alkalmas-e a közösségben való élésre, együttműködésre. Ő állítja fel a „diagnózist”, és ennek alapján konzultál a többi szakemberrel a foglalkozás lebonyolításáról, mivel így a fellépő kudarcokat megelőzhető, illetve kezelhetőbbé válnak. A pszichológusnak továbbá a rehabilitációs foglalkoztatás, a munkahelyen való foglalkoztatás és a reszocializációs folyamat figyelemmel kísérésében is van feladata.

Szociális feladatok

A kábítószer-prevenációs körleten történő szociális gondoskodás célja, hogy a fogvatartott képes legyen a társadalomba való visszailleszkedésre, azaz arra, hogy újra a társadalom teljes értékű tagja lehessen, hogy a fellépő „börtönártalmak” ellenére, egzisztenciális és pszichés vonatkozásban egyaránt alkalmassá váljon az önálló életvitelre.

A rendelkezésre álló adatok (fogvatartotti alrendszer, fogvatartotti nyilatkozatok stb.) alapján elemzésre kerül a fogvatartott szociális háttere (család, lakhatás, munkahely, iskolai végzettség stb.), amely az elvégzendő szociális feladatokat meghatározza.

Egyéni foglalkozási terv

Az egészségügyi és a szociális tennivalók felmérését követően a nevelő, a pszichológus és az ápoló „egyéni foglalkozási tervet” állít össze a fogvatartottal közösen. A terv, amelyben rövid és hosszú távú célok egyaránt meghatározásra kerülnek, tartalmazza – többek között – az előző életmódból adódó rendezetlenségek, továbbá a szocializációs hiányosságok kezelésére, a hátrányos helyzet felszámolására, a létszükségletek biztosítására vonatkozó célkitűzéseket. A munkaterápiát, képzést, foglalkoztatást, a szabad idő eltöltését, a családi és a munkahelyi közösségbe való visszailleszkedés módját érintő elképzeléseket.

A fogvatartott látogató fogadásának alakalmával pszichológusi segítséget kérhet családterápiá, családgondozás céljából.

Programok a kábítószer-prevenációs körleten

A kábítószer-prevenációs körleten zajló foglalkozások lehetnek kötetlen – heti tervezett foglalkozásbontás szerint megvalósuló – foglalkozások, illetve terápiás foglalkozások, amelyek az intézetparancsnok előzetes jóváhagyása alapján tervszerű, ütemezett rendszerben történnek.

A terápiás foglalkozások a szocioterápia jegyeit viselik magukon. A szocioterápia célja, hogy a torzult személyiség felelősen viselkedő személyiséggé formálódjon, képessé váljon a társadalmi szocializációra.

A nevelő, a pszichológus és az egészségügyi szakápoló konzultációja alapján felállított foglalkozási terv szerinti csoportos foglalkozásokon a családi, valamint a családon kívüli közösségi nevelés hiányosságainak feltárása, a szocializációs hiányosságok pótlása, a képességek és a személyiség fejlesztésére irányuló tevékenység zajlik.

A foglalkozások során cél, hogy a fogvatartottak visszanyerjék:

- fizikai egészségüket (az egészséges életmód, illetve a hétfégi és sportszakköri sportolás elősegítésével – ennek engedélyezése a biztonsági, fegyelmi és egyéb szempontok figyelembevételével történik);

- érzelmi egészségüket (a hangulatváltozások, a harag, a szorongás stb. kezelése);
- mentális, illetve intellektuális egészségüket (konfliktuskezelés, a frusztráció kezelése, a problémamegoldó képesség, a felelősségtudat fejlesztése stb.);
- szociális egészségüket (a fogvatartotti és az egyéb közösségekbe való beilleszkedési képesség fejlesztése, elfogadott interperszonális kapcsolatok kialakítása);
- spirituális egészségüket (életcélok, család, az élet szeretete, az élet értéke, törekenysége).

A kis- és nagy csoportos foglalkozások a fogvatartottak személyiségfejlődését, önértékelésének javulását, a közösségbe való beilleszkedésüket, az esetleges holtpontjukról történő kimozdulást segítik elő.

A kábítószeres hatásmechanizmusát ismertető célirányos foglalkozást szakemberek – pszichológus, pszichiáter, orvos, külső elő-adók – végzik egyéni és csoportos foglalkozás keretében.

Az ún. relapszus prevenciók (a visszaesés megelőzését szolgáló) tréning nagy csoportos foglalkozásain a résztvevő fogvatartottak előadást hallgatnak, tv- műsor felvételét nézik meg, és megbeszélik a hallottakat, látottakat. A résztvevők a kábítószer-problémával kapcsolatos érzéseiket, tapasztalataikat élik/gondolják át s elemzik irányított beszélgetés alapján.

A tematikus csoportfoglalkozás során a témavezető (nevelő) egy adott témával kapcsolatos gondolatait mondja el – mintegy felvezetésként. A téma megbeszélése a csoporttagok részvételével zajlik. Idézetek, irodalmi szemelvények, gondolatok meghallgatása, elolvasása is szolgálhat a csoporttagokban kiváltott élmények, hatások, gondolatok megbeszélésére.

Ugyanakkor a fogvatartottak szeretik a spontán, előzetes témához nem kötött beszélgetéseket, szeretnek „filozofálni” az életről. Az a tapasztalat, hogy a foglalkozások során közvetlenebb, oldottabb beszélgetés folytatható a fogvatartottakkal civil öltözetben, mint szolgálati egyenruhában.

A fogvatartottak szakmájukról, egy általuk választott témakörrel (pl. az irodalom tárgyköréből) – önálló könyvtári gyűjtőmunkát igénylő felkészülés alapján – előadást tarthatnak.

A mindennapi élettel kapcsolatos egyszerű, illetve konfliktusos élethelyzetek (utca, vásárlás, család, munkahelyi elbeszélgetés stb.) szerepjátékkal történő eljátszása, átélése és megoldása történik a helyzetgyakorlatok során.

A kreatív, iparművészeti, képzőművészeti foglalkozásokat, a sakk- és pingpong versenyeket, labdarúgó mérkőzéseket, az egyéb szabadidős tevékenységeket, illetve az egyéni foglalkozásokat szintén a kábítószer-prevenciók körlet fogvatartotti programjai közé sorolhatjuk.

A szabadidős tevékenységek egy része a kábítószer-prevenciók körlet kulturális helyiségében zajlik (asztalitenisz, sakk, társasjátékok, csocsó, házi mozi stb.) Igénybe vehető a testépítő terem, a sportudvar, a könyvtár.

A kábítószer-prevenációs körlet lakói részt vehetnek az önképzés keretében működő szakkörök munkájában, s nem utolsósorban az általános iskolai, a gimnáziumi, illetve szakirányú képzésben (pl. informatikai alapképzés).

Önismereti tesztek kitöltésére a pszichológiai szakszolgálat egyéni terápiás beszélgetéseinek keretében kerül sor, melyek során a fogvatartott megtapasztalhatja önmaga állapotát, s tanácsokat, támogatást kap.

A fogvatartottak időről-időre kitöltenek egy „hangulatkerekét”. Ez egy papírlapra rajzolt 8 szeletre osztott kör, melyen fizikai, emocionális állapotukat, a kábítószer hiányát jelölhetik.

Drogteszt

A kábítószer-prevenációs részleg működésének fontos feltétele a kiszámíthatatlan időpontokban végzett kábítószer-mentesség ellenőrzésére szolgáló vizsgálat. Ez intézetünkben – az anyagi lehetőségek miatt – havonta egy alkalommal történik, kivételt képeznek azok az esetek, amikor szerfogyasztásra utaló gyanú merül fel. A vizeletminta vételét olyan körülmények között kell megoldani, hogy azok az elítélt szeméremérzetét ne sértsék, ugyanakkor ne legyen lehetőség más vizeletminta beadására a sajátán kívül. Alapvető feltétel, hogy a fogvatartottal azonos nemű legyen a mintavételt végző személy. Intézetünkben a mintavétel az egészségügyi körleten történik. Minden mintavételt, illetve annak eredményét az elítélt jelenlétében dokumentálni kell, amelyet az illető aláírásával megerősít.

Az intézetünkben használt drogteszt az INTIMEX Multidrog paneles szűrőteszt, amely a vizeletből történő kvalitatív meghatározásra szolgál. A teszt a következő drogok kimutatására alkalmas: amfetamin (AMP), benzodiazepin (BZO), marihuána, metamfetamin (MET), metiléndioxid-metamfetamin (MDA), morfium, opiátok (OPI 2000).

Amennyiben a vizsgált minta pozitív, akkor azt meg kell ismételni, az esetleges teszthiba kiszűrésére. Ha a vizsgált minta ismételten pozitív, akkor a fogvatartottal szemben fegyelmi és büntetőeljárást kell kezdeményezni. A csoportból az elítélt csak akkor helyezhető ki, ha kétséget kizáróan bebizonyosodott a kábítószer-fogyasztás. Meg kell említeni, hogy a drogteszt csak szűrővizsgálatra alkalmas, a gyanút megalapozhatja, de döntő bizonyítékként nem használható fel. A kábítószer-fogyasztás tényét csak toxikológus szakértői vélemény állapíthatja meg. Ebből következően a büntetőfeljelentést csak abban az esetben lehet a fogvatartottal szemben kezdeményezni, miután a szakértői vizsgálat pozitív eredményt állapított meg. Az esetleges fegyelmi eljárás lefolytatását késlelteti, hogy a szakértői vélemény eredményét az intézet legjobb esetben is 2-3 hét múlva kapja meg.

Befejezés

Intézetünkben a rendelkezésre álló 30 férőhelyet meghaladó jelentkezés tapasztalható, így folyamatosan várólistát kell vezetnünk. A fogvatartotti kérelem és nyilatkozat birtokában a kábítószer-prevenációs körlet nevelője, a pszichológus és a szakápoló együttes konzultációjukat követően – kedvező esetben – javaslatot tesz a Befogadási és Foglalkoztatási Bizottság elnökének a fogvatartott felvételére. A döntés tehát a Bizottság elnöke hozza meg.

A jogszabályban meghatározott szempontokon (kábitószer-használat, veszélyeztetettség) túlmenően a biztonsági, a várható szabadulási stb. szempontokat kell figyelembe venni a fogvatartotti rotáció és a programidőszak figyelembe vétele során. Abban az esetben, ha a fogvatartottnak több letöltendő ítélete van, továbbá ha a szabadulási ideje a programon túlmutat, célszerű a rendelkezésre álló adatokat mérlegelni, és elhelyezését ennek alapján meghatározni.

A kábítószer-prevenációs körleten való tartózkodás során az absztinens életmód kialakítása és annak megtartása a megvalósítandó eredmény. A büntetés végrehajtása során a részleges absztinencia elérését is eredménynek tekinthetjük.

A pozitív hatások, amelyek a fogvatartottat a körleten érik, elősegíthetik a családi kapcsolatok erősödését, új kapcsolatok kialakítását. Ez azért rendkívül fontos, mert a segítő – családi, párkapcsolati, baráti – háttér komoly támaszt képes adni a tartósan drogmentes életvitelt kialakításához. A kezelés eredményessége azonban legelsősorban a fogvatartott egyéni, személyes elhatározásán, kitartásán múlik.

Zárszóként szeretném megjegyezni, hogy ha valaki a tanulmányai, olvasmányai és a cikkben leírtak között hasonlóságokat, párhuzamosságokat vél felfedezni, az nem a véletlen műve. Úgy vélem: elsősorban nem „kitalálni kell”, hanem adaptálni a már meglévő tudást és a gyakorlatban már alkalmazott tevékenységeket intézetünk sajátosságaihoz.